

zás nélkül Nobel-díjasok kicsiny csoportjává zsugorodik, holott az USA ereje szélesebb elitet kíván és igényel.

Végső empirikus bizonyítékláncolatuk szintén új ötlet: nem elég a kibocsátó országot, az etnikumot, az iskolai végzettséget, az életkort, az egészségi állapotot, a szakmát venni fel a bevándorlási kvóták kritériumai közé, hanem még egyet meg kell vizsgálni minden kérvényezőnél: a középosztályi értékeket (MCV Index – Middle Class Values Index). Így szűrhetők ki a kívánatos „solid citizens” (p. 339.).

Egy próbafelmérés eredménye:

Kérelmező csoport	MCV Index „igen” aránya (%)
Fehérek	51
Feketéek	20
Latinok	31

S a következtetés a recept: legyen helye mindenkinek (*aki megfelel az USA érdekeinek és a szerzők javaslatainak!*)

1) Az 1040 féle adó helyett csak egyetlen legyen, hogy legyen könnyebb a beilleszkedés.

2) A jelenlegi Ph.D. kurzusok „túlzottan” hozzáférhetők, a társadalombiztosítási híres-hírhedett zöld kártya analógiájára be kell vezetni azonnal „the union card”-ot, de a hitelképességet ne az elnőző állam, hanem a korrektebb bankok vizsgálják!

3) A nyereg bevándorlók nem feltétlenül genetikusan kódoltan bűnözők, de mégis sok a baj. Ki kell dolgozni a morális irányítót (az ötlet David Riesman óta ismerős), mert: „Észak az észak, Dél az dél, a Jó az jó, a Rossz az rossz” – és ezen senki sem változtathat.

Nekem a brit birodalom fénykorából visszhangzik Rudyard Kipling mottója, mint a birodalmi gondolkodás mód iskolapéldája, miért nem lehet Brit-Indiát (sem) kormányozni: „mert Kelet az Kelet és Nyugat az Nyugat és a kettő sohasem találkoznak”.

4) „Thou shalt not steal!” – magyarul: ne lopj! Kár, hogy a kidolgozandó kódex esetleges szerzői nem tudják, milyen felemelő érzés volt látni bécsi áruházakban a magyar nyelvű transzparenseket: „Magyar! Ne lopj!”

5) A biankó csekk: nem engedhető meg, hogy bármilyen I.Q.-val, etnikummal, jövedelemmel, családi állapottal stb., annyi gyereket hozzon a világra a család (az egyedülálló nő), amennyit akar, vagy ahogy adódik. Ezt nem kommentálom, mert lelkiismereti kérdés, hogy ki és milyen mértékben rendelkezik testével.

A szerzők szerint ugyanis ne fizessünk adót, ha az állam (e könyv esetében az átkozott és távol lévő Washington) úgy osztja el újra a jövedelmeket, hogy nem szólhatnak bele. Vagyis a meritokrácia elve érvényesüljön – ám állam ezt nem tudja a gyakorlatba átültetni.

6) Mi jó sültet ki abból, hogy megírtuk ezt a könyvet (p. 549.)? Az amerikai kormány 30 éve kezdett igazán foglalkozni társadalmi problémákkal (nem írják, de nyilván Johnson elnök „Big Society” programjára céloznak). Arra viszont senki sem gondolt, mik lesznek a következmények – ezt mutatják be az írók, sokkolni akarván kormányzatot, tojásfejűeket, bevándorlókat.

7) Az egyenlőtlenségek megszüntetése nem az USA feladata, térjünk vissza az Alapító Atyák elveihez és a Monroedoktrínához. Ez a tiszta forrás, ahonnan meríthetünk és csak innen meríthetünk, minden más blabla.

No comment!

Hegedűs T. András

* *

HARANG, KÖNYV ÉS BOTRÁNY

Az intelligencia mérése több mint egy évszázadra tekint vissza, s létrejötte óta mindig is sok vitára adott okot. „A haranggörbe”, Charles Murray és Richard Herrnstein munkája ismét nagy viharokat kavart, tagadhatatlanul az 1994-es év legvitatottabb könyve lett az Egyesült Államokban. A munka, amely nagyszabású kísérletet tesz az IQ-mérés felelevenítésére, igen kellemeden képet fest a modern Amerika jövőjéről. A két szerző szerint az egyes emberek kognitív képességei lényegesen különbözőek, ezeket a különbségeket öröklik, illetve szerzik meg a szocializáció során; a népesség IQ-eloszlása pedig egy haranggömböt mutat (néhány zseni, sok-sok átlagos, és egy buta kisebbség).

Ezek eddig viszonylag ártalmatlan állítások, ám a szerzők tovább mennek: 1. a különféle rasszok teljesítménye különböző – pl. az ázsiaiak az átlag fölött teljesítenek, míg a feketék az átlag alatt; 2. Amerika osztályszervezete egyre inkább átjárhatatlan kasztokká merevedik. Az okosok összeházasodnak, újabb okos sarjakat nemzenek, és megkapják a jól fizető állásokat; a butákat pedig eleve kudarcra ítéli a korai terhesség, a drogfüggőség, a bűnözés.

Az Egyesült Államokban ezek az állítások nagy vitát váltottak ki nemcsak a tudományos, de a politikai életben is. A baloldaliak kimutatták, hogy az amerikaiak teljesen kiábrándultak a jóléti politikából, még azok a republikánusok is, akik pedig komolyan vitatkoztak az állami gondozás érdemeiről, és a kötelező örökbe adásról. Mr. Murray állítása válasz arra az érzésre, hogy a jóléti politika megbukott – a hozzá nem értés mellett azért is, mert egyáltalán nem vette figyelembe az emberi természetet. A pozitív diszkrimináció intézményesíti azt a gondolatot, hogy a különböző etnikai csoportoknak különbözőek a szellemi képességei, hogy a feketék messze alatta teljesítenek az ázsiaiaknak, és mégis be kell őket nyomnia az egyetemekre. Ez a gyakorlat azt is eredményezte, hogy az Egyesült Államokban létezik statisztikai nyilvántartás a rasszokról, ami Dél-Afrikán kívül egyedülálló jelenség.

Különböző sorsok

Az IQ-tesztről zajló viták rendszeresen átcsapnak egy olyan állításba, miszerint az etnikai csoportoknak különbözőnek az örökölt képességeik; leginkább emiatt váltak hírhedtté az IQ teszttel foglalkozók, s ócsárolják őket a Haight Ashburytól a Holland Parkig. A 70-es évek elején dühödtlen vitakoztak a jensenizmusról (a névadó Arthur Jensen a University of California pszichológusa, aki egy cikkében többek között azt állította, hogy egy átlagos fekete IQ-ja alacsonyabb, mint egy átlagos fehéré). William Schokley (aki a tranzisztor társfeltalálójaként is ismert) szintén felszólította az antijensenisták tüzeit, amikor az mondta, hogy a fehérek és feketék agya „másképp van huzalozva”.

De az IQ teszt akkor is vitatott maradna, ha túl tudnának lépni az etnikai különbségek vitáján. Az egyik ok, hogy némely emberek szerint az egyenlőtlenség elkerülhetetlen, a természet törvényeinek eredménye, nem pedig a sajátos körülményeké (ezeknek az embereknek a száma talán növekszik, amikor valószínűnek látszik, hogy a gazdasági egyenlőtlenség kiterjed a munkaerőpiachoz hasonló módon, ahol is az intelligenciát kiemelkedően jutalmazták). Vagyis az egyenlősítő politika saját maga ellen dolgozik: minél inkább felszámolni igyekszik az örökölt előítéleteket, annál inkább felosztják a társadalmat intellektuális kasztrókra.

A második ok, amiért oly vitatott ez a téma, hogy az IQ-teszterek mind hajlamosak a végzetes önhittsége az gondolván, tudományuk segítségével tudják, mi a legjobb embertársaiknak. A legtöbb szülő számára az az ötlet, hogy egy ember mindenféle teszttel a hóna alatt meg tudja mondani, mi a legjobb a gyerekének, túrhetetlenül kevély állításnak (hiszen ki ismerhetné nála jobban a gyermekét) és a szabadság durva megsértésének tűnik. Az sem segített az IQ-teszterek megítélésén, hogy gyakran kérik őket vitás kérdések eldöntésére (pl. Angliában a most folyó felvételi vizsgáknál is).

A harmadik ok, amiért az IQ-teszterek aggodalmat keltenek: olyan, mintha fetiszizálnák az intelligenciát. Sok ember ösztönösen érzi, hogy az intelligencia csak egy a sikeres élethez szükséges dolgokból – a szerencse, küllem, kellemes modor is szerepet játszik; ezek az emberek kedvelik a gondolatot, hogy az intelligencia kevésbé fontos a „karakternél” – ahogy ők nevezik –, ami egy „fajánkot” is jó polgárrá tehet.

De ami igazán elijeszti az embereket az IQ-tesztektől, az a kálvinizmus genetikai üzenete: eszerint az IQ egyrészt determinálja a sorsunkat, másrészt az IQ-t a génjeink határozzák meg. Ez a liberálisoknak azzal a nézetével száll szembe, miszerint mindannyian felelősek vagyunk saját sorsunk alakításáért. És ez két olyan nézetet is felborított, ami különösen szilárdan tartotta magát Amerikában: az, hogy bárki győzhet, azt a tudatot adta, hogy „jó anyagból” vannak, és hogy inkább mindenki részestiljon annyi ok-

tatásban, amennyi csak lehetséges, mintsem már a legkorábbi éveikben ki legyenek válogatva és osztályozva a gyerekek. (Ezért van, hogy a „Forrest Gump”, amit röviddel a „Bell Curve” megjelenése előtt játszottak, általános tetszést aratott azzal, hogy egy jóságos együgyű emberrel szólt, aki elnyerte Amerika összes szikrázó díját.)

Hogyan lehet, hogy ilyen széleskörű bizalmatlanság övezte egy tudományág kialakulását? Hogy választ kaphassunk erre a kérdésre, egy kis utazást kell tennünk – talán kissé különös a hely – a Whitehall-ba, a 19. század közepe táján. A szokások szerint az angol diplomáciai posztok a családi kapcsolatok alapján lettek szétosztva, így nagyon sok felső tízezerbeli „szerény képességű” úriember is helyet kapott. De ahogy Nagy-Britannia kezdett gazdasági és politikai világhatalommá válni, a reformerek azt kezdték mondani, hogy az előléptetéseknek a legintelligensebb jelöltekkel kellene támogatni, és személyiségüket különböző gyakorlatokon keresztül kell megismerni.

Ez az újítás olyan sikeresnek bizonyult, hogy a politika-csinálók ugyanezeket az elveket alkalmazták az egyetemeken és az iskolákban. A céljuk az volt, hogy olyan oktatási rendszert alakítsanak ki, amely mindenütt képes felfedezni a tehetségeket, bárhol is legyenek, és segít megadni nekik a tehetségüknek megfelelő lehetőségeket.

A sors iróniája, hogy a tehetség skálájának másik végénél levő gyerekek inspirálták az IQ tesztek kialakulását. A kötelező népoktatás bevezetésével a tanárok teljesen különböző képességű gyerekekkel találták szembe magukat, és emiatt kénytelenek voltak különbséget tenni az eredendő buta, és a lusta gyerek között. A legtöbb vizsgálódó meglegedett a gyerekek fölfogásának mérésével. Am 1905-ben Alfred Binet a következő ötletet vetette fel: mi lenne, ha minden korosztálynak már a legkisebb kortól megállapítanának egy szintet különféle egyszerű műveletekre, az alapján kialakítva, ahogy egy átlagos gyerek meg tudja csinálni, és ennek a segítségével újra meg újra besorolnák a gyerekeket lehetőségeik és normális fejlődési görbéjük szerint. Binet ötlete aztán hamarosan tovább finomodott, mikor bevezették a mérőszámokat.

Két angol pszichológus az IQ tesztekkel valamiféle tudományos mozgalommá tette. Az első Francis Galton volt, egy gazdag, és jó kapcsolatokkal rendelkező férfi (Charles Darwin volt a kuzinja), aki az életét az akkor születő statisztikának és genetikának szentelte. A mottója az volt, hogy „számolj, ahol csak tudsz”, és ő meg is mért mindent a hottentotta nők hatalmas fenekétől a szépség eloszlásáig a Brit Szigeteken. A Cambridge-i lovásztól a West Country-i birkózóig mindenkinek megszerkesztette a családfáját, hogy bizonyítsa meggyőződését, miszerint a „a karakterisztikák a családtól függenek”, és hogy „a tehetséget a származás határozza meg”.

Két rögeszméjét kombinálva Galton kispukuláta, hogy a brit populáció tehetségei egy haranggörbe mentén oszlanak

el, a felsőbb osztályokkal a tetején, az alsókkal az alján. Annyira tartott attól, hogy a görbe alján levők „felfrissítik” a fent levők vérét, hogy vagyona nagy részét egy másik „tudományra”, az eugenetikára (fajegészségtan) költötte.

Galton küldetését egy visszavonult katona, Charles Spearman teljesítette ki. Döntő, hogy a tesztek eredményei szokatlan mértékben kölcsönösen összefüggenek, s ebből arra következtetett – mint egy 1904-es cikkében megírta –, hogy minden szellemi adottságunk egy egyszerű általános képesség megnyilvánulása, amit „g”-nek nevezett. Mindenki örökölte a szellemi energiák egy ilyen fix minőségét, és ez minden intellektuális cselekedetét áthatja, és eleve meghatározza. A jó teszt meg tudja mondani, egy számmal kifejezve, mekkora az egyes ember „g”-je.

Az IQ-tesztek a népességnövekedés évtizedeiben kezdtek kedvelté válni. Az amerikai hadsereg az első világháború idején a toborzásnál használta, mintegy 300 pszichológusnak adva munkát, s ezt más hadseregek is követték. Az iskolák a tanulók irányítására és kiválasztására használták a tesztek, a hivatalnokok és az üzletemberek tehetségek verbuválására. Mindenki úgy gondolta, hogy a tesztek nélkülözhetetlenek a tanulási problémák feltárásában és diagnosztizálásában.

Csak a 60-as években fordultak élesen szembe az IQ-tesztekkel. Az oktatási szakemberek megvádolták őket, hogy engedtek az osztályokba sorolás rögeszméjének, elvakította őket az emberi képességek teljes skálája. A szociológusok (és a szociológiai szempontokat figyelembe vevő pszichológusok) szerint az intellektuális különbségekért sokkal inkább a szociális körülmények felelősek, mint a genetikaiak. Nagy-Britanniában az IQ-tesztekből való kiábrándulást siettette azok kötelező bevezetése az iskolákba. Az Egyesült Államokban megszüntették a gyerekek osztályozásánál az IQ-tesztek használatát. 1978-ban egy San Francisco-i kerületi bíróság határozatot is hozott, hogy a fejlődésben visszamaradott gyerekek osztályba sorolásánál alkotmányellenes azon IQ-tesztek használata, amelyek használata azt eredményezi, hogy ezekben az osztályokban a feketék aránya „aránytalanul magas”.

Kisebbedő csengettyűk

„The Bell Curve” tehát egy olyan gondolatot próbál fel-eleveníteni, amely már két-három évtizede nem népszerű. Vajon igaza van-e Murray-nek és Herrnstein-nek?

Mindaddig a „The Bell Curve”-ről folyó vita mintha a pszichometrikusok kontra többiek között zajlott volna. Valójában az IQ-teszterek véleménye megoszlik a különféle kulcskérdésekben is, kezdve az agy felépítésétől a tesztek megbízhatóságáig, de egyébként Murray és Herrnstein egyre inkább központi szerepet foglal el a pszichometrikusok között. Ők anélkül, hogy zavarba jönnének, támogatják Charles Spearman; amikor azt mondják, hogy az intelligencia mint egységes minőség kifejezhető egyszerű szá-

mokkal; így az az ember, aki jó egy területen, az más területen is az. Egy angol pionír, Godfrey Thompson állítása szerint az összefüggés, ami Spearman így felzakkalta, inkább a lehetőségek törvényével magyarázható. Szerinte az értelemnek nem állandó a struktúrája, és hogy az intelligencia tesztek kicsivel adnak többet, mint egy tippet az ember szellemi képességeiről. Más pszichológusokkal együtt L. L. Thurstone szerint is a különféle szellemi képességek tucatjai léteznek, pl. verbális, matematikai, a térbeli látásé. Liam Hudson úgy találta, hogy az intelligencia tesztek a konvergensen gondolkodónak egy sajátos fajtáját díjazták. Howard Gardner szerint szintén sokféle intelligencia van.

Az IQ-teszterek összecsaptak, összecsapnak a kevésbé misztikus kérdések felett is. Az IQ öröklésének mértékét igen széles skálán becsülik meg, 40-től 80%-ig. Nem értenek egyet az IQ-tesztek pontosságában sem: egyesek szerint ezek a tesztek csak becslések, és hogy gyakran meg kell ismételni őket, ki kell egészíteni személyes interjúkkal (és valóban, megfigyelték, hogy a gyerekek meg tudják tanulni, hogyan tudják megnövelni az IQ pontjaikat). Néhányan a leghíresebb pszichometrikusok közül még a mellett is elkezdtek érvelni, hogy az IQ-tesztek helyébe fizikális teszteknek kellene lépni, amelyek a reakciósebességet, az agy glukóztermelését, a neuronok közti kapcsolat sebességét és az agy méretét mérik.

A pszichometrikusok vitatkoznak arról is, mennyire érvényes a csoportokról való általánosításnak az a módja, ahogy Murray és Herrnstein teszi. Széles körben elfogadott, hogy a csoporton belüli különbségek örökölt faktorokat is tükrözhetnek; de két csoport közötti különbségeknél már más magyarázata is hajlanak (pl. ha az emberek az egyik helyen magasabbak, mint egy másik helyen, annak az oka lehet a táplálkozás is, nem csak a gének.)

Murray és Herrnstein különösen egy érvvel vitatkozik (vagy nem veszi figyelembe) azok közül, amelyekben pedig a pszichometrikusok egyetértenek: nevezetesen, hogy a gyerekeknek nem feltétlenül ugyanaz az IQ-juk, mint szüleiknek. A „The Bell Curve” szerint ugyanis a társadalom átjárhatatlan kasztokba merevíti magát. Ezzel szemben a pszichometrikusok teóriája a társadalmi mobilitás, nem a pangás. Azt próbálják megmagyarázni, miért van gyakran okos gyereke a buta szülőknek, ill. buta gyereke az okos szülőknek. A szexualitás gondoskodik arról, hogy a gének minden generációnál újra legyenek osztva.

Politikai szempontból a „The Bell Curve” megerősíti azt a benyomást, hogy az IQ-teszterek jóléttelensz-konzervatívok. Pedig az IQ-teszteket mindenféle politikai pozíció védelmére segítségül hívták, becsületesen és másképpen is. Amerikai pszichológusok kezdtek olyan utált dolgokat támogatni, mint a kötelező sterilizáció, vagy az etnikailag érzékeny bevándorlási törvények. Mások, a szocialisták, nagy hívei a felfelé való mobilitásnak, a gyerekközponti

oktatásnak és a hátrányos helyzetűek bőkezű támogatásának. A két világháború között Nagy-Britanniában az olyan munkáspárti értelmiségiek, mint pl. R. H. Tawney a mellett érveltek, hogy az IQ-teszt az oktatási lehetőségek biztosításának olyan módja, ahol az örökölt képességek döntenek, nem a családi kapcsolatok; olyan pszichológusok, mint pl. Cyrill Burt szenvedélyes támogatói voltak az óvodáknak és a hátrányos helyzetű gyermekekkel való jobb bánásmódnak. (Ezzel szemben T. S. Eliot úgy gondolta, hogy az IQ-tesztekkel a társadalmi mobilitás és az oktatás lerontásának elősegítésére esküdtek össze. Edward Welbourne, egy különösen fanyar Cambridge-i tanár elítélte őket, mivel ez „egy olyan eszköz, amit a zsidók találtak ki a zsidók előbbre jutására”).

Mi tette az IQ vitát olyan frusztrálttá, hogy mindkét oldal a túlzások rabja lett? A legkorábbi IQ-teszterek bűnösen önhittek voltak, amikor azt állították, hogy kitaláltak egy csalthatatlan technikát a szellemi képességek mérésére és a tanulási és foglalkozási képességek felosztására. S mintha ez nem lett volna elég, tovább szaporították hibáikat, amikor azt állították, hogy metódusuk hatással van a gazdaság teljesítőképességére (az emberi erőforrások leghatékonyabb kihasználását téve lehetővé) és az emberek boldogságára (biztosítván a képességeiknek leginkább megfelelő állást).

Az IQ-tesztek ellenségei szintén bűnösök a vétkes túlzásokban, amikor a tesztereket a kapitalizmus feltámasztásával, az egyenlőtlenség állandósításával, a szexizmus, rasszizmus, sőt még a fasizmus igazolásával is megvádolták. Valójában nem volt olyan hely, ahol az IQ-teszterek akárcsak közelítőleg olyan befolyásosok lettek volna, mint ahogy azt ők vagy ellenségeik képzelték. Hiszen az IQ-elmélet nem játszott szerepet az amerikai kongresszus 1924-es bevándorlást korlátozó törvényének elfogadásában (Immigration Restriction Act); az angol gimnáziumok is csak más, hagyományosabb válogatási módszerek (iskolai feladatok, interjúk) kiegészítéseként használják az IQ-teszteket; Hitler és Mussolini nem törődött vele, mivel szükségszerűen elmentmondott volna saját faji előítéleteiknek.

Mekkora szüksége lenne az IQ-vitának egy cseppnyi hideg vízre! A tesztek ellenzőinek el kellene felejteniük túlvívített retorikájukat a kapitalizmus és a rasszizmus legitimációjáról. A pártfogóknak fel kellene hagyniuk több nagyszabású tervükkel a meritokrácia kiépítésével kapcsolatban, segítségnyújtásra kellene korlátozni magukat gyakorlati problémák megoldásában. Rá kellene mutatniuk, hogy az IQ-teszt hasznos módja a mentális hiányosságok azonosításának és diagnosztizálásának mindaddig, amíg a gyakorló pszichológus egyéb eszközökkel egyetemben használja. Hozzá kéne tenniük, hogy az IQ-tesztek segíthetnének az iskoláknak a megfelelő gyerekek kiválasztásában a túljelentkezések esetén, hiszen kevésbé elfogult az iskolai teljesítmény iránt, mint a tantárgyi tesztek (amelyek a jó tanulókat preferálják), vagy az interjúk (amelyik a jól

nevelteket kedveli). Kár, hogy Charles Murray és Richard Herrnstein inkább olajat, mintsem hideg vizet öntött a vita tüzére.

(R. J. Herrnstein & Ch. Murray: *The Bell Curve. Intelligence and Class Structure in American Life*. New York, The Free Press, 1994.)

Az *Economist* (No. 7895) nyomán
Máté Barbara ismertetése

MAGÁNISKOLÁK – ELITOKTATÁS?

A magánoktatással kapcsolatosan mind a politika, mind a közvélemény részéről igen szélsőséges véleményekkel lehet találkozni. A magániskolák támogatói a magániskolát mint a szülői választási szabadság, a demokratikus társadalom egyik alapvető értékének biztosítékát tartják, amely az oktatási piacon keltett verseny révén hozzájárul az oktatási piac sokszínűségéhez és az oktatási színvonal emeléséhez is. És hát miért ne fizethetnének a szülők az oktatásért épp úgy, mint lakásukért, autójukért, utazásokért? A magánoktatás ellenzői a magániskolát olyan intézménynek tartják, amely hozzájárul a társadalmi egyenlőtlenségek fennmaradásához, sőt növekedéséhez, s amely végső fokon a társadalmi és kulturális elkülönülés újratermelődésének legfőbb intézménye. Az oktatást ezzel szemben olyan közjónak tekintik, amely éppen a társadalmi integráció és az esélyegyenlőség megvalósulásához kell, hogy hozzájáruljon. A fenti nézetekhez hasonlóan szélsőségesek a kormánypolitikák is a magánoktatás megítélésében, gyakori a túlfűtöttség, az átideologizáltság, a racionális érvelés hiánya. A magánoktatással kapcsolatos politikák szélsőségeségét és sokszínűségét mutatja a különböző országokban kialakult gyakorlat és politika sokfélesége is. A könyv célja éppen az, hogy a magánoktatással kapcsolatos különböző politikákat és gyakorlatokat bemutassa, egymással összevetve megválaszolja a kérdést: milyen mértékben függ össze a magánoktatás, az abban való részvétel az esélyegyenlőség/esélyegyenlőtlenség alakulásával. A könyv célja közelebbről a magánoktatás összehasonlító elemzése 10 ország példája, 10 országról frott esettanulmány nyomán. Bemutatásra kerül Anglia és Wales, Skócia, az USA, Kanada, Ausztrália, Franciaország, Németország és Hollandia. A könyv módszere a fenti célhoz igazodik: igyekszik az egyes országok esettanulmányai kapcsán a magánoktatás adott országban legjellemzőbb vonásait, emellett a magánoktatásra vonatkozó politika elmúlt évekre jellemző alakulását és mindennek társadalmi összefüggéseit bemutatni. S mivel a magánoktatási szféra alakulásának megértése, a magánoktatásra vonatkozó politika alakulása nem nélkülözheti az állami oktatás s az adott ország társadalmi, politikai,